

Друг у біді

Вільям Сомерсет Моєм

Ось уже тридцять років намагаюся я збагнути людську натуру, але, далекі, мені це не дуже вдається. Я б, звичайно, не найняв служника тільки тому, що його обличчя мені сподобалося, хоча переважно саме так ми оцінюємо людей, яких бачимо вперше. Ми складаємо собі враження про людину з огляду на форму її щелепів чи обриси рота. Цікаво б знати, як часто наші враження виявляються правильними чи помилковими. Основною причиною неправдивості і надуманості романів та п'єс є те, що їхні автори, хай іноді й не з власної волі, створюють своїх героїв чи то цілком позитивними, чи негативними. Вони не наважуються подати їх з усіма внутрішніми суперечностями, бо тоді, мовляв, ці герої будуть незрозумілі. Зауважимо принагідно, що більшість із нас являють собою справжні клубки суперечностей. Ми — це довільна сукупність несталих якостей. У книжках з логіки такі твердження, як те, що жовтий колір — сухотливий або вдячність важча за повітря, називаються нісенітницею; однак у тій суміші несумісностей, що витворює сама себе, жовте може легко стати конем або возом, а вдячність серединою наступного тижня. Я знизую плечима, коли хтось твердить, що правильне враження про людину у нього складається з першого погляду. Мені здається, що така впевненість свідчить або про слабкорозвинену інтуїцію, або про велику

пиху. Що ж до мене, то що довше я знаю людей, то більше вони мене дивують: мої найдавніші друзі — це саме ті люди, про яких я не знаю нічого і ніколи.

Впав я у ці роздуми, прочитавши в ранковій газеті звістку про смерть Едварда Гайда Бартона, що сталася в Кобе. Бартон займався комерцією у Японії протягом багатьох років. Я знав його дуже мало, хоч і цікавився ним: справа у тому, що одного разу він приголомшив мене своїм вчинком. Якби він сам не розповів про це, я б ніколи не повірив, що він міг таке вчинити. Це було тим більш дивно, що ні зовнішність, ні поведінка Бартона не давали підстав сумніватися в його порядності. Він, здавалося, і являв собою саме того цілісного героя, якого змальовують письменники у своїх творах. Це був крихітний чоловічок, десь біля чотирьох футів, п'яти дюймів на зріст, із світлим волоссям, червоним, дуже зморшкуватим обличчям і блакитними очима. В той час, коли ми зналися, йому було років шістдесят. Одягався він завжди охайно, без строкатих барв, відповідно до свого віку і становища.

Маючи свої установи в Кобе, Бартон, однак, часто навідувався до Йокогами. Якось мені теж випало там бути. Протягом кількох днів чекав я на пароплава і познайомився тоді з Бартоном у англійському клубі. Ми грали в бридж. З нього був добрий гравець, хоч виграти його не дуже цікавили. Говорив він мало, як під час першої зустрічі, так і пізніше, коли ми, бувало, сиділи за пляшкою, але висловлювався змістовно. До всього ставився спокійно і зі знанням справи. У клубі він усім подобався і пізніше, виїхавши, залишив про себе якнайкраще враження. Випадково ми обидва зупинилися в Гранд-

готелі, і наступного дня він запропонував мені пообідати разом. Таким чином я познайомився з його дружиною, завжди усміхненою огрядною літньою жінкою, і двома дочками. З усього було видно, що це міцна згуртована родина, де всі люблять і поважають одне одного. Над усе здивувала мене його добрість. У ніжних блакитних очах було щось дуже миле і приємне. Він, мабуть, ніколи не підвищував свій рівний, спокійний голос, навіть якщо гнівався, а його усмішка чарувала всіх навкруги. Це була людина, що притягувала до себе своєю непідробною любов'ю до людей. Але в цьому не було нічого від нудної солодкавої сентиментальності; він любив грати в карти, пити коктейлі, умів зі смаком розповідати різні історії, а в молодості, подекуди, мав вигляд атлета. Він був багатий, але всі свої гроші до останнього пенні заробив працею. Головне, що, здається мені, викликало симпатію і приязнь до нього — це його кволість та крихітність. У вас мимоволі виникало бажання взяти його під свій захист. Відчувалося, що він навіть мухи не зобидить.

Одного разу попудні я сидів у вітальні Гранд-готелю. Було це до землетрусу, коли там ще стояли шкіряні крісла. З вікна було добре видно порт з його потужним рухом. Там можна було бачити великі лайнери, що прямували до Ванкувера, Сан-Франциско чи до Європи через Шанхай, Гонконг та Сінгапур, вантажні судна з усіх усюд, потріпані та пошарпані в морі, яхти з високими стернами та великими кольоровими вітрилами і безліч маленьких китайських човників. Все це кипіло, вирувало і, як не дивно, заспокоювало та заколисувало. Це була справжня романтика, котру, здавалося, можна було відчутися на дотик, варто лише простягнути руку. Незабаром до вітальні зайшов Бартон і, побачивши мене, сів у крісло, що стояло поруч мого.

— Вип'ємо трохи?

Сплеском у долоні він покликав офіціанта і замовив два шампанських. У цей час вулицею проходив перехожий і, закріпивши мене, привітався помахом руки.

— Ви знаєте Тернера? — запитав Бартон, побачивши, що я кивнув у відповідь.

— Бачився з ним у клубі. Кажуть, він живе з грошових переказів.

— Так воно, мабуть, і є. Тут чимало таких.

— Однак він непогано грає в бридж.

— Всі вони добре грають. Минулого року був тут один такий, мій тезко; як не дивно, це був найспритніший картяр, якого я будь-коли зустрічав. Чи не бачили ви його часом у Лондоні? Він називав себе Лені Бартон і, здається, був членом найкращих клубів.

— Ні, не пригадую цього імені.

— Це був пречудовий гравець, що, здавалося, мав вроджений потяг до карт. У цьому було щось таємниче. Одного разу, коли він навідався до Кобе, ми з ним добре пограли.

Бартон сьорбнув шампанського.

— Це досить кумедна історія,— розповідав він далі. — З нього був непоганий чоловік. Я його відразу вподобав. Він завжди добре одягався і мав елегантний вигляд. Кучеряве волосся та свіжі рожеві щоки додавали йому привабливості. Жінки аж упали біля нього. Він був не поганець, а лише шалапут. Звичайно, він багато пив.

Зрештою, як і всі люди цього ґатунку. Трохи грошей він отримував кожні три місяці переказами, трохи вигравав у карти. Чимало й моїх грошенят опинилося у його кишені.

Бартон добродушно захихотів.

— Я бачив, як легко він розлучався з кругленькими сумами, граючи в бридж.

Він потер сухорлявою рукою своє виголене підборіддя; сині жили виступали у нього на руці, і рука, здавалося, була майже прозора.

— Гадаю, що через це, а також тому, що ми були тезки, він наважився звернутися саме до мене, коли залишився без грошей. Одного дня він відшукав мене у моїй конторі і запитав про роботу. Це мене неабияк здивувало. Він сказав, що гроші з дому більше не надходять, і він хотів би найнятися на роботу. Я запитав, скільки йому років.

— Тридцять п'ять,— була відповідь.

— А що ви робили дотепер? — питає я далі.

— Так, нічого особливого,— відповів він.

Я мимоволі засміявся.

— Перепрошую, але зараз я вам нічим не можу допомогти. Приходьте за тридцять п'ять років знову, і тоді ми побачимо.

Він не поворухнувся. Обличчя йому сплотніло. Якусь мить він стояв мовчки, а відтак промимрив, що останнім часом йому страшенно не щастить у картах. Він облишив бридж, вирішив спробувати щастя в покер, але дарма. І ось він сухий. Жодного пенні в кишені. Все майно закладено. Платити за готель ні з чого. Кредитів йому не дають. Жити нема за що. Коли не знайдеться якоїсь роботи, йому залишиться накласти на себе руки.

Я оглянув його. Він був виснажений до краю. Пиячив останнім часом, либонь, більше, як звичайно, і виглядав на всі п'ятдесят. Жінки б не упали за ним, якби могли його бачити під ту пору.

— Чи можете ви ще щось робити, окрім як грати в карти? — запитав я.

— Можу плавати,— відповів він.

— Плавати?..

Більш недоречної відповіді годі було й придумати.

— Я плавав за свій університет.

Я зрозумів, що він має на увазі. Я знав чимало молодиків, які тішилися спортивною славою і вряди-годи повертали ту славу собі на користь.

— З мене теж замолоду був неабиякий плавець,— сказав я.

Нараз у мене промайнула думка.

Перервавши свою розповідь, Бартон звернувся до мене:

— Ви знаєте Кобе? — запитав він.

— Ні,— відповів я,— раз, правда, мені довелося заночувати там проїздом.

— Тоді ви не знаєте клубу Шіюя. Замолоду я плавцем добирався звідти повз маяк аж до затоки Тарумі. Це близько трьох миль, і подолати їх досить важко, бо біля маяка сильна течія. — Я розповів все це своєму тезці і пообіцяв, що, коли він здолає ту відстань, я дам йому роботу. Така пропозиція його неабияк здивувала. — Але ж ви

кажете, що добре плаваєте,— продовжував я.

— Я зараз... У поганому стані,— сказав він.

Я промовчав і знизав плечима. Якусь мить він дивився на мене, а відтак хитнув головою на знак згоди.

— Добре. Коли ви хочете, щоб я проплив?

Я поглянув на годинника. Було по десятій.

— Це забере у вас близько години з чвертю. Я приїду автом до затоки о пів на першу і зустріну вас. Потім поїдемо назад до клубу, ви переодягнетесь, а тоді ми разом пообідаємо.

— Гарзд,— промовив він.

Ми потисли один одному руки. Я побажав йому успіху, і він пішов. Того ранку я мав дуже багато роботи і ледве встиг прибути до затоки Тарумі о пів на першу. Але можна було не поспішати: він не приплив.

— Мабуть, злякався в останню мить,— сказав я.

— Ні, не злякався. Він почав пливти, як і було домовлено. Але ж пиття і гулянка підірвали йому здоров'я, і він не міг побороти течії навкруги маяка. Тіло знайшли лише через три дні.

Якийсь час я не міг вимовити й слова. Мені перехопило дух. Через хвилю я спромігся запитати:

— Ставлячи йому таку умову щодо роботи, чи знали ви, що він утопиться?

Він засміявся тихо і лагідно, дивлячись на мене своїми добрими відвертими блакитними очима. Відтак почухав рукою підборіддя.

— Бачите, у моїй конторі не було вільного місця під ту пору.